

УДК 35.088.6

Н.П. ХРИСТИНЧЕНКО, Інститут права
Міжрегіональної академії управління персоналом

АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ

Ключові слова: юрист, система професійної підготовки, професійна кваліфікація, специфіка юридичної освіти, практичні навички

В умовах розбудови української держави, впровадження соціальних і правових реформ, переходу до ринкових відносин набули актуальності проблеми перебудови існуючої системи підготовки юристів, озброєних сучасними знаннями, культурою, високим рівнем громадянської та соціальної свідомості. Відповідно до основних принципів ООН щодо суспільної ролі й місця правника, визначено, що юрист – це відкрита та доступна для клієнта особа, яка на засадах здобутої кваліфікації й за дотримання високих стандартів моральності та професійної етики здійснює свою діяльність із захисту прав і законних інтересів клієнта з урахуванням публічного порядку держави. Звідси основними завданнями вищої юридичної освіти є надання належної професійної кваліфікації (знання правового порядку держави та вміння застосовувати законодавство при вирішенні справ) у поєднанні з вихованням професійних ідеалів і поваги до морального обов'язку, прав і свобод людини, а також постійне підвищення професійних навичок юристів, підвищення гарантованості індивідуальних та колективних прав людини відповідно до Рекомендацій Ради Європи щодо свободи здійснення юридичної професії.

Вищу юридичну освіту в Україні (далі – ВЮО) слід розглядати як певний рівень фахової освіти, а також як безперервний процес спеціалізованого теоретичного та практично-

го навчання, що здійснюється у вищих навчальних закладах, де зосереджений висококваліфікований науковий і науково-педагогічний персонал, забезпечується поєднання навчального процесу з науково-практичною діяльністю та готуються компетентні кадри у галузі права відповідно до стандартів вищої освіти. Основне завдання ВЮО – підготовка кваліфікованих фахівців у галузі права, які працюють на утвердження в суспільстві верховенства права, правової свідомості та правової культури громадян [1].

Система вищої юридичної освіти є складною та взаємодіє з політичними, економічними, культурними й соціальними системами. У таких умовах вища юридична освіта не може бути пасивною, а повинна суттєво й динамічно впливати на оточуюче середовище, формуючи цивілізоване демократичне правове поле. У цьому аспекті її позитивна роль і просвітницька місія є значною, а часом – вирішальною. Однак, доводиться констатувати, що українська система вищої юридичної освіти не набула тих якісних характеристик, які дозволили б поставити її в один ряд із системами юридичної підготовки більшості країн Європи та провідних країн світу, посісти належне місце у форматі міжнародної співпраці та конкуренції у сфері освітніх правничих послуг.

Основними проблемами розвитку ВЮО на сучасному етапі є:

- недосконалість системи ВЮО, що заважає забезпечувати її високу якість через підготовку фахівців-юристів у непрофільних ВНЗ та у великій кількості нових ВНЗ різних форм власності;
- відсутність галузевих стандартів підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів права;
- недосконалість навчального та навчально-методичного забезпечення через наявність значної частки неюридичних дисциплін, неефективність організації практик і змісту їх професійного наповнення;

– неузгодженість нормативно-правових актів, що регламентують підготовку серед іншого й фахівців-юристів.

У світі, частково й в Україні, сформовано загальні стандарти юридичних професій (правила поведінки, етики суддів, прокурорів, адвокатів, юристів-держслужбовців). Стандарти «бакалавр права» та «магістр права», які з урахуванням міжгалузевого значення підготовки фахівців-юристів мають затверджуватись Кабінетом Міністрів України, повинні враховувати особливості та специфіку професійних стандартів, оскільки кожна правова система запроваджує зазначені стандарти крізь призму власної історії держави та права [2–3].

Реформування ВЮО в Україні ускладнюється у значній мірі через розпорошеність вищих навчальних закладів за підпорядкованістю. Останніми роками розвиток процесу підготовки юристів в непрофільних (технічних, технологічних, економічних, педагогічних) університетах та необґрунтоване збільшення їх кількості, а отже і ліцензованого обсягу, призвело до перенасичення такими фахівцями ринку праці.

Управління ВЮО в Україні здійснюється Міністерством освіти та науки України за участі інших відповідних центральних органів виконавчої влади, серед іншого й тих, що мають у підпорядкуванні вищі навчальні заклади: Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки України, Державна митна служба, Державна податкова адміністрація та інші. Окрім зазначених вище, в управлінні ВЮО також бере участь Науково-методична комісія з права Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки, яка проводить експертизи змісту юридичної освіти, зокрема, навчальних планів, програм, навчальних посібників і підручників.

Зовнішній поточний контроль ВЮО з питань добору керівних, науково-педагогічних і педагогічних кадрів, стану та розвитку матеріально-технічної бази, навчально-вихов-

ної, методичної й наукової роботи здійснюється Державною інспекцією навчальних закладів Міністерства освіти та науки. Цей контроль ВЮО був достатньо складним, а наразі ускладнився ще більше через відсутність упродовж тривалого часу єдиних вимог до підготовки юристів.

Внутрішній контроль якості знань студентів у вищих навчальних закладах здійснюється у формі поточного контролю впродовж семестру за допомогою модульно-рейтингової системи та семестрового контролю через заліки та іспити, що регламентовано відповідним положенням про організацію навчального процесу. Внутрішнє оцінювання є відчутно суб'єктивним, оскільки здійснюється без застосування чітких і прозорих критеріїв. Не передбачено конкретних і дієвих адміністративних та інших заходів щодо гарантування якості освіти й відповідальності керівників вищих навчальних закладів на випадок, якщо якість освіти не відповідатиме державному стандарту. Винятком є лише попередження про анулювання ліцензії або безпосереднє її анулювання [4–5].

Перешкодою в доступності юридичної освіти є незадовільний рівень базової правової підготовки в системі загальної освіти через відсутність або неналежне викладання дисциплін, які б давали випускникам загальноосвітніх закладів основи правових знань і дозволяли їм оглядово орієнтуватися у правових питаннях. Здобуття професійної кваліфікації за напрямом «Право» має ґрунтуватися на вільному виборі та глибокому особистому усвідомленні суспільної значущості, гуманістичної спрямованості даної професії. Таке ставлення до свого професійного вибору може сформуватися у майбутнього юриста лише за умови засвоєння знань про сутність прав і свобод людини, виховання поваги до них, усвідомлення гуманістичних правових ідей, культивування загальнолюдських і національних правових цінностей, що, врешті, спрямовано на подолання правового нігілізму, ви-

роблення розуміння та відповідального ставлення до законності та правопорядку.

Матеріальне та кадрове забезпечення ВЮО в Україні різняться переважно в залежності від форми власності навчального закладу, проте різниця часто існує лише у джерелах фінансування й не завжди позначається на якості освітянських послуг.

Наразі навчальний процес ВЮО в Україні є переобтяженим нормативно-теоретичним навчанням, а тому не в повній мірі сприяє підготовці орієнтованих на практику фахівців і не стимулює індивідуальну навчальну активність студентів. Навчальні плани негнучкі й лише побіжно враховують неправову сферу діяльності юриста: ділову комунікацію, тактику дій, конструктивний аналіз і моделювання ситуацій, – сфери, де нема безпосереднього розгляду та ситуативного підбору норм права, однак вони становлять важливу прагматичну складову повсякденної активності фахівця у праві. Навчальні плани також не враховують практичних потреб у підготовці спеціалістів за конкретними напрямками практичної роботи, що ґрунтуються на міжгалузевому правозастосуванні, а при викладанні гуманітарних дисциплін недостатньо враховується фаховий нахил студентів. До недоліків можна віднести й те, що студенти перевантажені вивченням дисциплін, що не мають змістовного юридичного сенсу, та водночас не викладаються курси, спрямовані на оволодіння практичних навичок професії юриста. Слід зауважити, що така цікава форма як клінічне навчання, яка має самостійну нормативно-правову регламентацію актом Міністерства освіти та науки, а також передбачена в загальнодержавних програмних документах розвитку юридичної освіти, хоча й поширюється у закладах ВЮО, але не набула ще належного значення [6–7].

Якість знань і практичних навичок випускників ВЮО не відповідають вимогам практики, і наявний розрив не дозволяє на достойному рівні володіти юридичною техні-

кою, технікою аргументації; здатності вирішувати окремі юридичні проблеми, казуси, знаходити альтернативні рішення тощо.

Наразі в межах сучасної системи ВЮО України діє змішана система оцінювання знань і професійних навичок студентів, яка, на жаль, не враховує персональної навчальної активності студента поза межами курсу, що призводить до фрагментарності роботи, а відтак і отримуваних особою знань.

На шляху досягнення перспективних якісних змін доцільним є:

- розробити та впровадити галузеві стандарти юридичної освіти;
- удосконалити організаційно-правові основи діяльності вищих юридичних навчальних закладів, включаючи засади їх автономності, самоврядності, питання впорядкування діяльності філій юридичних ВНЗ, кафедрального структурування, статусу викладачів (доцентів, професорів) тощо;
- забезпечити інтеграцію вищої юридичної освіти, науки і практики;
- наблизити зміст загальнотеоретичних і гуманітарних курсів до сфери професійної підготовки фахівців-юристів;
- здійснити розробку курсів і викладання правових дисциплін з обов'язковим урахуванням національної історії виникнення та розвитку правових норм, інститутів і принципів права, сучасного європейського права та тенденцій його розвитку [8-9].

Для подолання проблем зазначеної сфери доцільно було би:

Зблизити ринок праці правових професій із навчальним середовищем шляхом упровадження днів правничої кар'єри, розширення та удосконалення інституту стажування у приватних компаніях, державних установах і організаціях із можливістю введення інституту інтернатури для правників деяких професій і посад, що визначаються МОП за рекомендацією експертних рад, а також через ведення факультативних курсів із практичним випробуванням, серед іншого участю в

судовому засіданні під керівництвом партнера юридичних компаній, що дасть можливість забезпечити формування конкурентноздатних фахівців і безперешкодне працевлаштування випускників згідно з їхніми можливостями та побажаннями.

Розробити й затвердити нову редакцію Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, Положення про планування й облік видів діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів, переглянути норми часу на їхню реалізацію; поновити нормативи чисельності студентів на одну штатну посаду педагогічного й науково-педагогічного працівника у вищих навчальних закладах.

Запровадити заняття з розгляду реальних випадків правозастосування, проведення студентських дебатів, активного поширення імітаційних судових засідань і юридичних процедур регулятивного спрямування (отримання дозволів, реєстрація нерухомості, компаній, акцій тощо), пропонувати участь у законопроектній роботі, стимулювати роботу юридичних клінік і забезпечувати їхню взаємодію з правозахисними організаціями й засобами масової інформації, впроваджувати обмін досвідом між студентами та визнаними фахівцями в галузі права, ширше впроваджувати розроблення та вивчення спецкурсів із конкретних напрямів практичної діяльності, організувати та проводити щорічні внутрішньовузівські олімпіади з судівництва й консультування (інтерв'ювання) та за їх результатами надавати право участі в аналогічних загальнонаціональних олімпіадах.

Задля реформування організаційно-адміністративних засад діяльності ВНЗ можливі наступні заходи:

1. При створенні юридичних факультетів обов'язково звертати увагу на профіль ВНЗ.

2. Удосконалення організаційно-правової форми недержавних юридичних вищих навчальних закладів.

3. Створення на базі провідних юридичних ВНЗ навчально-наукових комплексів для забезпечення безперервності здобуття вищої юридичної освіти та поєднання зусиль у науково-дослідній діяльності.

Сфера доступу до ВІОО має бути удосконалена розширенням обсягу та удосконаленням системи викладання правових знань у середній школі, залученням науково-педагогічних працівників вищої школи до розробки програм і методик викладання однієї зі шкільних правничих дисциплін: «Основи правознавства», «Основи Конституції України», «Основи українського права», «Права людини» або іншого правничого предмета, що ґрунтується на поєднанні вище названих.

Освітнім напрямом, який дозволить особі у загальноосвітній школі зробити усвідомлений професійний вибір, може бути освіта з прав людини та з конституційних основ прав людини та громадянина в Україні. Саме домінанта прав і свобод людини як загальнолюдських цінностей у системі загальних знань може сприяти формуванню та розвитку правової культури, загальної поваги до людини, підвищенню духовності та моральності суспільства саме такий підхід відповідає міжнародним і європейським стандартам.

Удосконалення навчального процесу має здійснюватися, виходячи з наступних позицій [10]:

1. Збалансованості співвідношення загально-правових дисциплін і юридичної казуїстики як у межах бакалаврських, так і магістерських курсів, а також обсягів наявних форм учбового процесу – аудиторної, поза аудиторної та самостійної роботи, співвідношення яких має змінюватися в бік збільшення годин на практичні заняття в залежності від року навчання.

2. Запровадження форм, методів навчальних занять: імітаційних (ігрових) судових засідань і адміністративно-правових процедур із запрошенням у якості арбітрів практи-

куючих юристів, а також використання бінарних лекцій за участю викладача та юриста-практика.

3. Внесення змін і доповнень до наказів МОН України щодо юридичних клінік із метою включення курсу юридичної клініки до навчальних планів ВНЗ; суттєве підвищення значення клінічної освіти у навчальному процесі, а саме: залучення студентів до юридичних клінік як виду навчальної практики на всіх курсах навчання та зняття невинуватених вікових і кваліфікаційних обмежень; покращення матеріального та професійного кадрового забезпечення клінік – залучення на договірних засадах викладачів і практикуючих юристів до керівництва, кураторства та консультування діяльності клінік; виділення годин навчальної та методичної роботи викладачів на роботу в юридичній клініці; розширення спільних програм юридичних клінік і неурядових організацій правозахисного спрямування; покращення критеріїв оцінювання роботи студентів у юридичних клініках, зокрема, за форми особистої звітності, та врахування цих результатів при нарахуванні навчальних кредитів і оцінюванні виробничої практики.

4. Проведення практичної підготовки студентів-юристів у групах по 10–15 осіб із метою залучення всіх студентів до практичного вирішення ситуаційних завдань і кращого контролю вирішення ситуацій і об'єктивності оцінювання.

5. Розробки комплексних навчальних курсів, що охоплюють практику виконання юридичних документів («юридичне письмо»), тактику та стратегію прийняття правових рішень, розробку й написання юридичних документів, використання елементів юридичної психології, етики, риторики та судового мовлення щодо діяльності з представництва інтересів громадян і юридичних осіб у судах, державних органах, органах місцевого самоврядування.

6. Збільшення обсягу практичної підгото-

вки в магістратурі. Зокрема, передбачення окремих курсів із ведення переговорів, медіації та договірної роботи, складання юридичних документів підвищеної складності, наприклад, касаційних скарг, меморандумів, юридичних висновків, технік та методик юридичного аудиту, тактики ведення справ у судах вищих інстанцій, міжнародному комерційному арбітражі, юридичної конфліктології та юридичної техніки, а також курсів державного управління, менеджменту в галузі психології управління. Під час викладання зазначених курсів має віддаватися перевага практичним заняттям та рольовим іграм.

7. Розширення системи спеціалізованих факультативних курсів із комбінованим академічно-практичним складом викладачів і випробуваннями у вигляді участі у вирішенні реальних правових конфліктів (спорів, справ, ведення переговорів) під керівництвом куратора (як правило, висококваліфікованого юриста) з наступним заохоченням учасників таких програм.

8. Визначення базових вищих навчальних закладів і кафедр для запровадження постійно діючих наукових і науково-методичних семінарів для педагогічних, наукових та науково-педагогічних працівників.

9. Забезпечення планування годин аудиторного й позааудиторного навантаження викладачів (доцентів, професорів) відповідно до критеріїв, прийнятих у європейських ВНЗ.

Для подальшого розвитку запровадженої системи оцінювання у ВЮО необхідно:

1. Визначити на загальнодержавному рівні критерії оцінювання якості здобутих студентами знань:

а) у відповідності до стандартів освіти;
 б) з врахуванням того, що система залікових кредитів має свідчити як про загальний рівень успішності студента, так і про його спеціалізацію у тих чи інших дисциплінах або про його наукові уподобання.

2. Викласти відповідні критерії у методиці нарахування залікових кредитів як по окре-

мих дисциплінах, так і загалом.

3. У складі загальної системи розподілу балів у межах навчальних планів за кваліфікаційними рівнями має бути передбачена додаткова підсистема врахування роботи студента за власною ініціативою, а саме – відвідування факультативних курсів, участь у конференціях, наявність публікацій, результати діяльності в юридичній клініці з урахуванням, що згадана робота не є обов'язковою, однак її наявність надає переваги при кваліфікаційному відборі претендентів для продовження навчання на наступних освітніх рівнях.

4. Запровадити в якості випускного випробування студентів комплексний кваліфікаційний іспит змішаної форми, побудований на основі письмового тестування з обов'язковим виконанням практичного завдання та врахуванням специфіки предмету, а саме: перевірка вміння складання юридичних документів, аналіз чинного законодавства, практичне застосування теоретичних знань, що має враховувати не лише спеціальні, але й загально-правові питання спочатку шляхом введення у вигляді паралельного, попереднього оцінювання, і все зазначене має доповнюватися усним випробуванням із питань, де рівень знань і навичок неможливо оцінити за письмовим тестом;

Отже, сучасна система ВЮО нагально потребує перегляду, аналізу та вдосконалення, а значить, ретельного підбору методів переходу до стандартів сучасної європейської освіти [11–12].

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеєва Ж. М. «Образ юриста» як ціннісно-методологічна модель / Ж. М. Алексеєва // Науковий вісник ЛьвДУВС. – 2007. – № 1. – С. 213–217.

2. Гусарев С. Д. Науково-теоретичні характеристики юридичної практичної діяльності // Науковий вісник Нац. акад. внутр.

справ України. – 2006. – № 2. – С. 22–30.

3. Гусарев С. Д. Юридична діяльність та процеси розвитку правової системи України // Реформування правової системи України: проблеми і перспективи розвитку в контексті європейських інтеграційних процесів : зб. наук. праць. міжнар. наук.-практ. конф. – К. : Нац. акад. управ. – Ч. 1. – 2004. – С. 213–217.

4. Зайчук О. В. Теорія держави і права / О. В. Зайчук, О. М. Оніщенко. – К., 2006. – 574 с.

5. Касперович П. Гуманізм у підготовці працівників-юристів України / П. Касперович // Актуальні проблеми формування національної самосвідомості під час навчання у вищих навчальних закладах. – 2008. – № 10. – С. 103–108.

6. Кідрук Ю. В. Деякі проблеми застосування адміністративного законодавства України / Ю. В. Кідрук // Актуальні проблеми чинного адміністративного законодавства: шляхи подолання. – 2008. – № 30–31. – С. 14–18.

7. Кісіль З. Р. Професійно-психологічна деформація та її врахування під час підготовки юристів у відомчих навчальних закладах / З. Р. Кісіль // Науковий вісник ЛьвДУВС. – 2007. – № 1. – С. 126–127.

8. Мацькевич М. Актуальні проблеми організаційно-правових засад управління в складних адміністративних системах на практиці європейського досвіду та України / М. Мацькевич // Юридична Україна. – 2009. – № 9. – С. 19–24.

9. Мельник Р. С. Щодо розуміння змісту категорії «система адміністративного законодавства» / Р. С. Мельник // Вісник Харківськ. нац. ун-ту внутр. справ. – 2008. – Вип. 42. – С. 179–187.

10. Мінченко О. В. Юрист у сфері державного управління / О. В. Мінченко // Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Київ, 13–14 травня 2008 р.). – К. : Київськ. нац. ун-т внутр. справ, 2008. – Ч. 1. – С. 82–84.

11. Сидоренко М. Чому і як необхідно підвищувати професійність підготовки юристів / М. Сидоренко // Юридична Україна. –

2009. – № 2. – С. 12–14.

12. Сливка С. Юридична деонтологія / С. Сливка. – К. : Атіка, 2008. – 296 с.

Христинченко Н. П. Адміністративно-правові та організаційні засади підготовки юристів / Н. П. Христинченко // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 445–451 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10хпзрпј.pdf>

Окреслено поняття, основні форми та система функцій і принципів юридичної освіти в Україні. Сформульовані власні висновки стосовно сутнісних рис юридичної освіти в Україні, загострена увага на існуючих проблемах і запропоновані шляхи їх вирішення.

Христинченко Н.П. Административно-правовые и организационные основы подготовки юристов

Очерчено понятие, основные формы и система функций и принципов юридического образования в Украине. Сформулированы собственные выводы относительно существенных черт юридического образования в Украине, заострено внимание на существующих проблемах и предложены пути их решения.

Hristinchenko N.P. Administrative-Legal and Organizational Bases of Preparation of Lawyers

The concept, the basic forms and system of functions and juridical education principles of Ukraine is outlined. Own conclusions concerning intrinsic lines of the juridical education in Ukraine are formulated, is pinpointed existing problems and ways of their decision are offered.